

Před 100 lety zemřel prof. Vojtěch Šafařík

Miloslav Kopecký

Profesor Vojtěch Šafařík

Asi ne zcela doceněná je dosud osobnost prof. Vojtěcha Šafaříka, významného českého astronoma 19. století, od jehož smrti uplynulo letos 100. let. Byl neúnavným pozorovatelem astronomických jevů všeho druhu – zodiakálního světla, planet, slunečních skvrn, ale především Měsíce a proměnných hvězd. Podle F. Fischera byl jedním z nejpilnějších selenografů té doby, což bylo mezinárodně oceněno pojmenováním jednoho z kráterů na odvrácené straně Měsíce jeho jménem.

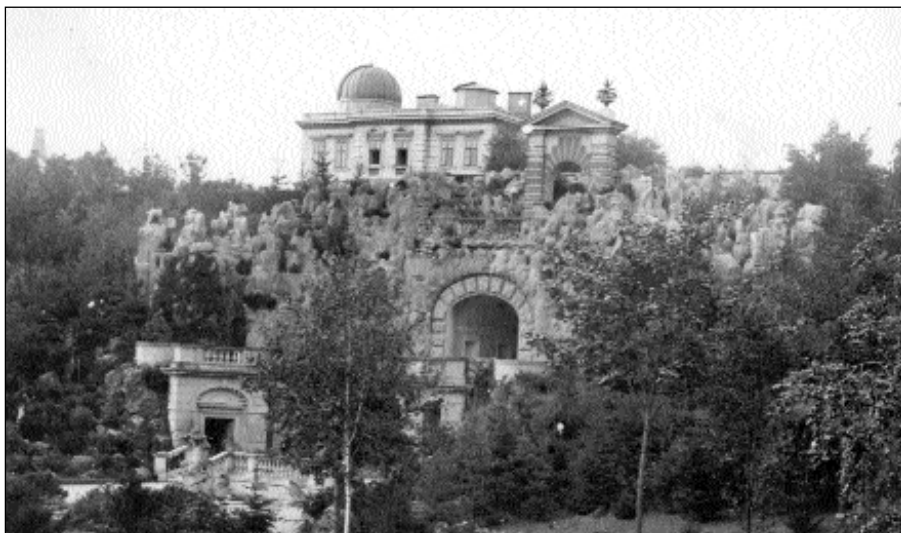
Vojtěch Šafařík se narodil v Novém Sadu v tehdejších Uhrách 26. října 1829. Jeho otec Pavel Josef Šafařík, významný slavista, zde byl tehdy ředitelem gymnasia. Vojtěch Šafařík vystudoval gymnasium v Praze a po té začal v Praze a v Brně studovat chemii, jejíž vysokoškolská studia ukončil na Universitách v Berlíně a Göttingen, když mezitím v letech 1851–1856 vyučoval chemii na reálce v Praze. V letech 1859–1861 byl profesorem na obchodní akademii ve Vídni. Na české technice v Praze začal působit nejprve jako skriptor od roku 1865 a od roku 1868 pak jako profesor chemie. V těžce hodnosti přešel v roce 1882 na pražskou universitu, kde potom v letech 1892–1896 působil jako profesor deskriptivní astronomie. Zemřel v Praze 2. července 1902.

Jeho původní specializací byla tedy chemie, v níž i aktivně pracoval a publikoval. Zabýval se například fotografickými emulsemi. Ale v popředí jeho zájmů byla astronomie. Na svém domě v Praze na Vinohradech nad Gröbovými sady postavil soukromou hvězdárnu, kde prováděl svá astronomická pozorování, podrobně zapisovaná do 3 knih pod názvem „Diarum astronomicum“, obsahujících i četné kresby Měsíce, planet a podobně, a do 10 sešitových knih záznamů o pozorování proměnných hvězd. Právě především pozorováními proměnných hvězd pronikl na mezinárodní pole. Během 17 let provedl přes 20 tisíc jejich pozorování a výsledky publikoval v *Astronomische Nachrichten*, *Vierteljahrschrift der Astronomischen Gesellschaft* a ve spisech České královské spo-

lečnosti věd. Souhrnně byla tato jeho pozorování proměnných hvězd zpracována a publikována ve dvou rozsáhlých spisech ještě před první světovou válkou Ladislavem Pračkou.

Šafaříkovy pozorovací deníky byly dlouhá léta v Moskvě, kam byly na jeho přání po jeho smrti zaslány J. J. Fričem, zakladatelem hvězdárny v Ondřejově. Ve 4. knize „Diarum astronomicum“, do níž sám Šafařík již nic nezaznamenal, ale do níž Frič přepsal nejzajímavější části z předchozích 3 knih, o tom J. J. Frič píše: „Záznamy o svých observacích chtěl původně odkázati ke zpracování archivu Astronomické společnosti v Lipsku, kde utvořila se komise pro studium měnivých hvězd, jejímž členem je také Ceraski. Když společnost archiv zrušila, změnil své přání v ten smysl, aby odevzdány byly rukopisy hvězdárně Moskevské, jejímž ředitelem je právě Ceraski.“ Toto Šafaříkovo přání Frič splnil a pozorování Šafaříka byla v držení univerzitní hvězdárny v Moskvě. Teprve po druhé světové válce je přivezl zpět Dr. B. Šternberk a dnes jsou uložena v historickém archivu Astronomického ústavu Akademie věd ČR v Ondřejově.

Šafařík se rovněž zabýval astronomickou optikou a broušením zrcadel, a to jak skleněných tak i kovových. Výsledky těchto svých prací publikoval v *Astrono-*

Vila profesora Šafaříka se soukromou hvězdárnou na Královských Vinohradech v Praze nad Gröbovými sady (dnes již zbourána)

RNDr. Miloslav Kopecký, DrSc. (*1928)

vystudoval Přírodovědeckou fakultu UK. Je emeritním pracovníkem Astronomického ústavu AV ČR, kde se zabýval sluneční fyzikou. V posledních letech vybudoval a spravuje archiv hvězdárny v Ondřejově.

mische Nachrichten a Centralzeitschrift für Optik und Mechanik.

Značný vliv měl Vojtěch Šafařík na práci bratří Josefa a Jana Friče v jejich astronomických počátcích. Byl s nimi v poměrně úzkém kontaktu, prvním přístrojem vyrobeným v dílně bratří Fričů byl zrcadlový dalekohled pro prof. Šafaříka (dnes v Šafaříkově historickém muzeu hvězdárny v Ondřejově) a byl nadšeným podporovatelem J. J. Friče v jeho snaze o vybudování hvězdárny v Ondřejově, o čemž svědčí i zdravotní prof. Šafaříka z 21. června 1900, v níž vzletně vítá výstavbu ondřejovské hvězdárny. Proto také ve své závěti věnoval veškeré své astronomické materiály J. J. Fričovi pro hvězdárnu v Ondřejově. Jednalo se především o jeho astronomickou knihovnu, která se stala základem knihovny ondřejovské hvězdárny, a o refraktor s velmi kvalitním Clarkovým objektivem, který do 50. let minulého století sloužil v centrální kopuli ondřejovské hvězdárny a Clarkův objektiv je zde dosud používán pro studium jemné struktury slunečních skvrn. Z pozůstalosti získal Frič rovněž kyvadlové hodiny, které prof. Šafařík zakoupil z pozůstalosti Jana Evangelisty Purkyně. Na kovové tabulce ve štítě skříně hodin jsou vyryta slova: „Těchto hodin si važete, ty viděly Purkyňovu smrt.“ V současné době jsou tyto hodiny umístěny v ředitelně Astronomického ústavu AV ČR v Ondřejově.

Do držení Dr. J. J. Friče se tímto způsobem dostala i řada dalších historicky významných materiálů z pozůstalosti prof. V. Šafaříka, které jsou dnes uloženy v His-

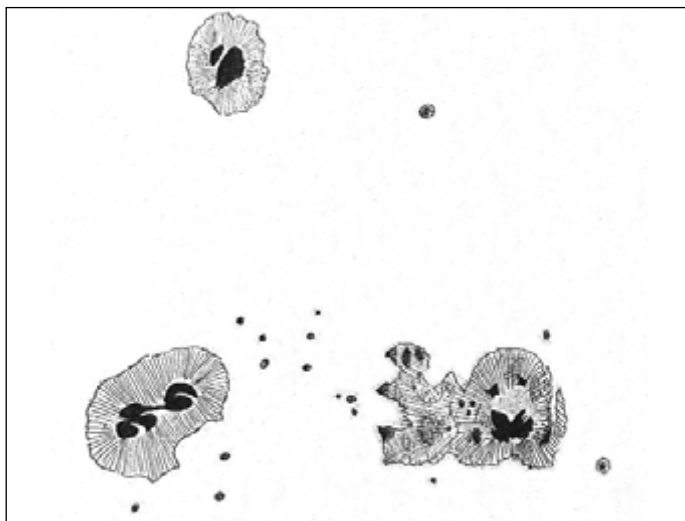
Pracovna profesora Šafaříka v jeho vile

torickém archivu hvězdárny v Ondřejově. Kromě již zmíněných pozorovacích deníků Šafaříka jsou to rukopisy některých rozsáhlejších děl Vojtěcha Šafaříka jako „O hledích astronomických“, „Fisiografia Čech, Moravy, Uher“, začátek českého překladu Humboldtova spisu „Kosmos“, originál německy psaného rukopisu z roku 1898 paměti prof. Šafaříka, zahrnující léta 1839–1859, a jeho český překlad od Z. Rohla. V archivu jsou rovněž plány Šafaříkovy vily a hvězdárny na Vinohradech, četná korespondence a další materiály.

Pozůstalost po prof. Vojtěchu Šafaříkovi svědčí nejenom o jeho širokém badatelském zájmu, ale i o jeho nesmírné pracovitosti. To

dobře dosvědčují slova Dr. J. J. Friče, kterými začíná úvod 4. knihy Šafaříkových „Diarium astronomicum“:

„Zemřel dne 2. července 1902 o šesté hodině večerní na Královských Vinohradech ve svém domě č. p. 422. Celý život jeho byl jediným studiem. Když stáli jsme nad spoustou jeho poznámek a písemností, prohodila správně jeho paní: „Ten člověk snad po celý život nedal pero z ruky.“ Záznamů, výpisů, náčrtů o vlastních a cizích pracích jest takové množství, že by bylo potřebí alespoň jednoho celého života a stejně geniálního ducha, aby vše to nezůstalo než materiálem, nežli vzácnou, ale skrytou rudu.“

Jedna ze Šafaříkových kreseb slunečních skvrn

Šafaříkovy kresby útvarů na Měsíci